

*Guardians of the Memory
Пазители на паметта*

ИНДУСТРИЯТА И МУЗЕЙНОТО ПРОСТРАНСТВО (ПОГЛЕД КЪМ СЪВРЕМЕННИЯ МУЗЕЙ)

Мира Маркова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Статията поставя в центъра на изложението Интерактивния музей на индустрията в Габрово като пример за иновациите в съвременното музейно пространство. Историческата перспектива в развитието на един град е представена през призмата на индустрията, като от частния случай се търсят по-широки обобщения за развитието на българското общество през различни периоди на двадесетото столетие. Представен е един нов начин за формиране на историчност у младите хора, което напълно отговаря на тенденциите в развитието на съвременния музей – не само представящ културни артефакти, но и установяващ културни тенденции.

Keywords: museum, industry, culture, identity, contemporary museology

Музеят по презумпция се свързва с представата ни за древност, за съхраняване и опазване на артефакти от миналото. Опит за разчупване на тези стереотипи е направен с проекта „Интерактивен музей на индустрията“ в Габрово. Съвременността постави на изпитание традиционната роля на музея. Неговата репрезентативна функция се оказа недостатъчна. Музеят има нужда да работи като културен институт, като обучителен център, който не само пази културата, но и установява културни тенденции, нови течения и дори нови (културни) политики.

В Интерактивния музей на индустрията с помощта на новите технологии музейното пространство придобива нова визия. Икономическият апогей на Габрово в историческа перспектива се разкрива пред очите на посетителя, който сам може да контролира и моделира разходката си из Музея. Експозицията, инсталациите и информационните табла въвеждат в развитието на габровската индустрия от средата на XIX век до съвременната епоха с помощта на интерактивните методи и технологии. Практически, количеството на реалните експонати е минимално, но експозицията постоянно провокира любопитството. Младите посетители остават удовлетворени от Музея, защото самите те до такава степен са свикнали

с новите технологии, че липсата им сякаш „изпразва“ всяко пространство или събитие от съдържание.

Интерактивният музей на индустрията е разположен в къща с класическа градска архитектура от края на XIX век, притежание на видния габровски търговец на платове и преди Цанко Добрев. Блясъкът на Габрово, като един от индустриалните центрове на България от края на XIX – началото на XX в., е намерил отражение в архитектурата на сградата, която е богата, но стилна и днес успешно е адаптирана към новата си функция на музей. Разполагането на такъв музей в сграда с класическа архитектура е удачен избор. Така се създава чувство за историчност, за приемственост. Стабилността на старата архитектура е преплетена със съвременните технологични търсения (най-вече на младите хора).

Основен мотив в експозицията е икономиката на Габрово, доколкото именно този компонент е оста, около която се движи изследваният град, като единен организъм. Кризите в икономическото развитие през последните десетилетия се отразяват и върху цялостното развитие на Габрово. Промените в ориентацията на града, в градското пространство и структура са пряко следствие от развитието или неразвитието на икономиката. За Габрово е в пълна сила твърдението, че пазарът и капиталът са основни критерии за значимостта на даден град. Тези специфики са намерили отражение и в музейната експозиция. Последната не просто разчупва утвърдени представи за визията на музейното пространство, тя превръща изследвания музей в образователна институция.

Тематично музеят е разделен на три части: „Индустриализация“ (от края на XIX в. до 1944 г.), „Социализъм“ и „Настояще“. Предвид специфичната тематика на Музея е потърсено съчетание между документални експонати, визуални, звукови и светлинни ефекти, за да се държи постоянно „нащрек“ вниманието на посетителя. Разходката във всяка епоха започва чрез въвеждащ разказ от виртуален екскурзовод. Избраният подход предизвиква смесени чувства, но безспорно е новаторство при строеж на една музейна експозиция. Опцията за избор на език заслужава поздравления, доколкото гарантира самостоятелност и за всеки чуждестранен турист.

Първият етаж запознава с епохата от края на XIX в. до 1944 г. Епоха, която за Габрово може да се синтезира с една единствена дума – индустриализация. Предприемчивостта на габровци, умението да се извлече максималното от ограничената екологична ниша, новаторството, стремежът към модернизация са показани чрез фотографска стена. Светлинен индикатор посочва на посетителя в коя година се намира в момента на своята виртуална разходка. Фотографията, като извор за историческото развитие на Габрово, е умело използвана¹⁾. Добре проличават промените в градската среда, в менталитета, в бита. Съсването с османското наследство и търсенето на европейски път на развитие също могат да бъдат открити чрез анализ на фотографския материал. Чрез

инвентар и фотографии са показани ключовите за Габрово занаяти и производства – на кожи, преди, платове²⁾. Акцент в експозицията е инсталацията „Енергетика“, отразяваща историческия факт, че през 1882 г. в Габрово светва една от първите електрически крушки в модернизираща се България.

Специално място е отделено на габровските индустриалци и предприемачи. Иван Хаджиберов, Иван Калпазанов, Андрей Момерин, Пенчо Семов са само част от образите, които „оживяват“ чрез своите предприятия. Образът на индустриалеца ни навежда на мисълта за меценатството и родолюбието, за любопитството и риска, за находчивостта и стремежа към техническа модернизация. Българските индустриалци от епохата нямат колебания относно пътя, по който трябва да върви млада България. Модернизацията и европеизацията са разглеждани като синоними. Българската идентичност обаче не подлежи на съмнение. Европейското не застрашава българското. Напротив, то разчупва локалната култура. Обогаत्या я, придавайки ѝ друг блясък. Може би заслужава да се спомене името на Иван Калпазанов и откритата от него през 1882 г. „Първа княжеска придворна фабрика за шаяци, сукна и гайтани“⁽³⁾, оборудвана с водна турбина система „Жиранд“⁽⁴⁾ и два механични стана, закупени от Германия. Отделените средства за тези машини възлизат на 100 000 златни лева⁵⁾. Фабриката има огромно влияние за развитието на бранша в цялата държава. В навечерието на Балканските войни тази фабрика е солидно индустриално предприятие, напълно съизмеримо с европейските стандарти⁶⁾. Навсякъде обаче се подчертава, че това е българско производство, и мотивът е да се постави на нови начала родната индустрия.

През 1893 г. братя Христо, Тотю и Йонко Калпазанови откриват кожарска фабрика и поставят модерните основи на този отрасъл у нас. До войните това е единственото родно предприятие за производството на обувки⁷⁾. В музея е експониран барабан за дъбене на кожи. Посетителят вижда извървения дълъг път „от цървула до обувката“, за да се извърши една от революционните промени в менталитета на традиционния българин. Чрез централното място на този експонат се акцентира върху категоричността на избрания път от нашите предци, за които модернизирането на България е кауза, дълг и начин на живот.

Не е подминат и големият габровски предприемач Иван Хаджиберов. Неговата дейност и инициативи са толкова многообразни, че не могат да бъдат поместени само в няколко фотографии. Тръгвайки от воденица караджейка, минавайки през тъкачница за фини вълнени платове, Иван Хаджиберов изгражда единствен по рода си фабричен комплекс, включващ производствени помещения, обществения за работниците, къща за гости с парно отопление и течаща вода, овощни градини и помещения за развлечения. През 1906 г. построява дори ВЕЦ за производствени нужди.

Пионерите на габровската индустрия са сякаш позабравени от съвременниците ни и в тази връзка Интерактивният музей на индустрията е съвсем на-

временен. Чрез спомена се търсят основания и за сегашния път на развитие. Колективният спомен е базисен за изграждането на стабилна идентичност. Поддържането на тази зависимост е една от функциите на музеите въобще, когато говорим за тяхното място в националната културна матрица.

Експозицията „Социализъм“ заема втория етаж на Интерактивния музей и е изцяло издържана в стилистиката на епохата. Генералната промяна в принципа, по който се развива българската икономика от периода, е мотивирана от преминаването към планово стопанство и отстъпление от законите на пазарната икономика. След 9. IX. 1944 г. е извършена национализация на частните предприятия, ликвидирани са и частните инициативи. Старите габровски фабрики се превръщат в производствени обединения, но Габрово изживява бурен икономически разцвет. Градът става индустриален социалистически център с развита инфраструктура, обслужваща именно тези функции на града.

Голям дисплей в дъното на изложбената зала показва кадри от епохата, като едновременно с това се прави съпоставка с Париж, Русе, Варна и София до 1989 г. Освен традиционната текстилна промишленост в Габрово през периода на социализма се развиват енергетиката, машиностроенето, химическата индустрия. Интригуващи инсталации представят дейността на завода за металорежещи машини „Болшевик“, на текстилния комбинат „Васил Коларов“, на завода за производство на тръби и пластмасови изделия „Капитан Дядо Никола“. Витрини с разнообразни експонати запознават посетителя с продукцията на тези предприятия, която е издържана в духа на стилистиката на епохата. Любопитни са топовете платове, отличаващи се със строги десени. Идеята за унифицираното общество намира отражение и във външния вид на хората. Модата също е подчинена на идеологията⁸⁾. Специално място в експозицията заема и частта, посветена на военната индустрия. Сред експонатите могат да се видят противотанкови и противопехотни мини, взриватели, часовникови механизми. В този контекст атрактивна е инсталацията „Дупка в стената“. Това е съоръжение, което симулира избухването на бомба и срутването на част от стена. Алюзиите към настъпилите промени след „сриването“ на старото общество сякаш естествено спождават дори и младите посетители. „Дупката в стената“ е своеобразен бунт срещу догмата на всяка идеология, основаваща се на унификация, тоталитаризъм и потискане на свободната човешка воля. След „взрива“ през „отвора в стената“ се разкрива великолепен пейзаж от габровска църква след реставрация и практически споменатата инсталация е препратка към третия раздел на музея – „Настояще“.

Този раздел е разположен сред подчертано футуристичен интериор. Концепцията на музейната експозиция тук оставя разказа отворен. Всяко нововъведение занапред ще прибавя страници към съвременния облик на Габрово. Отново в центъра на вниманието е поставена видеостена, чрез която посетителят реализира виртуална разходка в съвременния град Габрово. В долната част на ви-

деостената е разположена „линия на времето“, като мигащ индикатор сочи края на XX век и приканва за разходка „напред в бъдещето“. Картини от Габрово се представят паралелно с изображения на мегаполисите Ню Йорк, Лондон, Париж и българската столица София. Така индустриалното развитие се поставя в контекста на градската култура. Естествената ниша на индустрията е именно градската среда, със своята специфика, проблеми и развитие. От гледна точка на антропологичното изследване на града, тази връзка е част от градското развитие не само като поселищна структура, социална среда и история, но и като културно-исторически феномен, формиращ определени мисловни нагласи, поведение и начин на живот. До голяма степен типът индустрия и типът град са взаимозависими. Колкото по-развита е индустрията в един град, толкова този град стои по-високо в скалата на поселищните структури. Оттам неформалният авторитет на неговите жители не подлежи на съмнение. Формира се специфична градска локалност⁹⁾, която, от една страна, следва общите тенденции в общественото развитие, но от друга – изгражда свои разпознаваеми маркери, знакови за конкретния градски организъм. Такива маркери са например устойчивите професионални общности – на работници, индустриалци, инженери. Те стават носители на онази локална градска култура, която се развива върху „канавата“ на индустрията. Тези общности обаче запазват индивидуалните характеристики на своите членове. Музеят, обект на настоящото изследване, е и своеобразен разказ за контакта между индивидуалния път на човека и обективната реалност, пречупен през конкретната призма на габровската индустрия. Посоченият конкретен пример е показателен и за това как информационните технологии се явяват създатели на нова глобална тенденция в градското развитие. Променените връзки вътре в града формират нова подредба на градското пространство, от което следват нови връзки и отношения. В този контекст музеят трябва да защитава своята роля, да се доказва като икономически дейна институция, да е в съзвучие с т. нар. „агломерационна икономика“¹⁰⁾.

В края на експозицията е оформена модерна зала за 3D проекции, в която се предлагат триизмерни филми за Габрово и неговата околност. Посетителят получава възможност да се запознае с емблематични обекти от Габрово. От птичи поглед „оживяват“ Архитектурно-етнографският комплекс „Етър“, Архитектурно-историческият комплекс село Боженци, Соколският манастир, Дечковата къща и др. Това е и своеобразна реклама за тези културни обекти, а изследваният музей се превръща и в образователен център.

Интерактивният музей на индустрията е съвременен комплекс, изграден в духа на най-новите тенденции в музеологията и музейното съграждане. Новите технологии дават възможност на посетителя да съпреживее епохата, да стане част от музейното пространство и дори да „пренареди“ експозицията според личните си пристрастия и интереси. Този музей, разбира се, търпи

нееднозначни оценки. Важното е, че сфера като индустрията е „вкарана“ в музея, поднесена е атрактивно, а младите хора са основната група от посетителите. Статичността на някои съвременни музеи не отговаря на променящата се роля на музея в наши дни. Изследователите в областта на музеологията дори говорят за нов тип социомузейна култура¹¹⁾, в резултат на която музеят се превръща в социокommunikативен център за споделяне на знания. В динамиката на променената етнокултурна ситуация, особено в Европа, музеят трябва да участва в изграждането на новите идентификационни модели¹²⁾. Културата има различни измерения. Музеят е институцията, която не само онагледява, но и формира културата¹³⁾. Дебатът за мястото на музея в съвременността все още не е намерил достатъчното си развитие в българските условия¹⁴⁾.

Интерактивният музей на индустрията би могъл да заеме особено място в културното ни пространство, защото показва трансформациите на българското общество от аграрна икономика и аграрни стереотипи към стандартите на модерността. Сложността и многопластовостта на модернизационния процес в България са представени през призмата на габровската индустрия. Обобщенията, които се налагат, надхвърлят обаче локалната рамка. Изграждането на модерна икономика е предпоставка за пълноценното функциониране на всеки град, а и на държавата като цяло. Онагледяването на този процес само би помогнало за формирането на по-устойчиви положителни стереотипи относно способностите на българина, неговата находчивост и организаторски умения. Също така би стабилизирало поразклатената българска идентичност, която в новите европейски реалности отново е поставена на изпитание.

БЕЛЕЖКИ

1. Маркова, М., Хр. Беров. Фотографията като извор за икономическата модернизация на София до 40-те години на XX век. – В: Първев, Ив. (ред.) Сб. в памет на проф. Милчо Лалков (под печат). Banks, M. (2001). *Visual Methods in Social Research*. Sage, London.
2. Виж Книга на габровската индустрия. Под ред. На Ю. Н. Несторов. 1934. Сто години габровски памукотекстил (1912 – 2012). Гечева, К., И. Постомпиров (съст.). Габрово, 2012.
3. Това име е получено през 1884 г. след посещението на княз Александър Батенберг.
4. Държавен архив – Габрово, ф. 28 К, оп. 1, а. е. 75, л. 3 (гръб).
5. ДА– Габрово, ф. 28 К, оп. 1, а. е. 75, л. 3.
6. Беров, Хр. Габровските фабрики – „биографии“ и снимки. – *Anamnesis*, 2006, 2, с. 128. <http://www.anamnesis.info/broi2/Berov.htm>
7. Беров, Хр. Балканската държава и балканският индустриалец: социално- икономически профили на модернизацията и индустриализацията

- по примера на Сърбия и България (1878 – 1912). Докторска дисертация. 2015, с.161.
8. За влиянието на политическите и социалните доктрини върху декорацията на текстила. Вж.: Лексикон неонкласики художествено-естетическа култура XX века. – В: Бычкова, В. В. (ред.) Российская политическая энциклопедия. М., 2003, с. 21.
 9. За характеристиките на локалните градски култури Вж.: Маркова, М. Локалните градски култури. Русе, 2011; Zrnic, Valentina Gulin. Kwartovska spika. Znamenija grada i urbani lokalizmi u Novom Zagrebu. Zagreb, 2009.
 10. За този проблем виж повече у Sassen, Saskia (2001). The Impact of the new Technologies and Globalization on Cities. In: Cities in Transition. Arie Graafland and Deborah Hauptmann (eds.).
 11. Сачев, Евг. (2008). Модел на маркетингова стратегия на музея. – В: Известия на Старозагорския исторически музей. Т. 3. Стара Загора, с. 48.
 12. Папучиев, Н. (2015). Музеят и създаването на модерната публика. – В: Ethnologia Academica, 8, Етноложки проучвания в началото на XXI век. София, 114 – 129.
 13. Пак там, с. 129.
 14. Дечева, М. Между политическите залози и (ре)конструираните територии. – Год. на департамент „Антропология“, НБУ, 2012. http://ebox.nbu.bg/ant14/view_lesson.php?id=6

THE INDUSTRY AND MUSEUM SPACE (A VISION ON THE CONTEMPORARY MUSEUM)

Abstract. The article presents Industry Museum in Gabrovo as an example for innovations in contemporary museum space and museum conceptions. The historical perspective in town development is presented through the focus of industry. The author searches for wider conclusions about society development during different periods in the XX century. A new way for forming historical point of view was presented. The author stays on the conception that the contemporary museum must be cultural institution which creates cultural tendencies and cultural policies.

✉ **Dr. Mira Markova, Assoc. Prof.**

Faculty of History
University of Sofia
15, Tzar Osvoboditel Blvd.
1504 Sofia, Bulgaria
E-mail: mira_markova@hotmail.com